

КОМПЕНСАЦІЯ МОРАЛЬНОЇ (НЕМАЙНОВОЇ) ШКОДИ У ЖИТЛОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

УДК 347.254

Куліцька С.В.,
студентка магістратури
юридичного факультету
Київського національного
університету імені Тараса
Шевченка

Анотація: У статті аналізуються доктринальні і правозастосовні позиції щодо можливості та особливостей компенсації моральної (немайнової) шкоди в житлових правовідносинах

Ключові слова: моральна (немайнова) шкода, компенсація, житлові правовідносини

В сучасних умовах потреба громадян у житлі набуває пріоритетного значення, а право на житло трактується як основоположне суб'єктивне право особи, яке внаслідок своєї значущості підлягає всебічній охороні, а у випадку його порушення, невизнання чи оспорювання – захисту з допомогою способів, передбачених законодавством.

Актуальність теми даної роботи обумовлена складністю й неоднозначністю вирішення питання щодо можливості застосування відшкодування (компенсації) моральної (немайнової) шкоди у житлових правовідносинах з огляду на існуючі теоретичні та практичні підходи, а також необхідністю визначення перспектив правового регулювання даної сфери суспільних відносин.

Метою цієї роботи є розкриття сучасного стану та перспектив розширення сфери застосування відшкодування (компенсації) моральної (немайнової) шкоди як способу захисту цивільних прав та інтересів (п. 9 ч. 2 ст. 16, ст. 23, ст. 1167 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) у житлових правовідносинах, а також обґрунтування пропозицій щодо підвищення його ефективності.

Слід звернути увагу на те, що в історичному плані в радянській державі право на компенсацію моральної шкоди відкидалось як таке, що суперечило пануючій тоді ідеології, хоча певні теоретичні напрацювання з цього приводу все ж мали місце (зокрема, йде мова про праці І. Брауде, М.М. Агаркова, М.С. Малєїна, А.М. Беякової, М.Я. Шимінової та інших).

В сучасних же умовах спостерігається протилежна тенденція: як зазначає у своєму дисертаційному дослідженні О.В. Гришук, право на компенсацію моральної шкоди прямо передбачене Конституцією України (ст.ст. 32, 41, 50, 54, 56, 62, 152) та знайшло своє юридичне закріплення у значній кількості інших законодавчих актів. Проте такі акти розкривають зміст моральної шкоди лише стосовно регульованих ними галузевих правовідносин. У зв'язку з цим, поряд із відносною уніфікацією поглядів щодо самої можливості компенсації моральної шкоди, чітко простежуються відмінності в інтерпретації такої можливості у різних галузях права. Такий стан речей дає підстави говорити про необхідність нового, більш широкого підходу до права людини на компенсацію моральної шкоди. У теорії права вже обґрунтовано думку про те, що правовий інститут компенсації моральної шкоди є комплексним при-

Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільного права юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 14 від 21 червня 2013 року).

наймні тому, що він стосується захисту усіх природних прав людини. Застосування зазначеного підходу дозволяє узагальнити накопичений досвід галузевої практики застосування юридичних норм стосовно вказаного права, що матиме позитивний вплив на практичне здійснення права людини на компенсацію моральної шкоди [1, 1–2]. По суті, дослідниця пропонує розглядати право на компенсацію моральної шкоди комплексно, тобто, як таке, що виникає внаслідок порушення будь-яких прав людини.

Переходячи до розгляду теоретичних аспектів проблематики даного способу захисту, слід, перш за все, вирішити питання термінологічних неузгодженостей, а саме: в цій роботі застосовуватиметься термін «компенсація» поряд або замість законодавчо визначеного терміну «відшкодування», оскільки «компенсація» (від лат. *compensatio* – згладжування, вирівнювання, урівноваження), як термін більш повно відображає сутність даного процесу. Як правильно зазначає О.М. Ерделевський, сутність моральної шкоди суперечить самому поняттю відшкодування, адже основним принципом відшкодування є повнота, а з огляду на немайновий характер моральної шкоди відшкодувати її у повному обсязі фактично є неможливим. Тому, у випадку заподіяння моральної шкоди принцип еквівалентності, який внутрішньо присутній цивільному праву, не спрацьовує, що передбачає собою особливий спосіб цивільно-правового захисту порушених прав, стосовно компенсації моральної шкоди, який повинен бути принципом більш «низького» рівня, порівняно з принципом еквівалентності – принципом адекватності (відповідності) [2, 16–17].

Слід наголосити на тому, що компенсація моральної шкоди як загальний спосіб захисту цивільних прав не отримала всезагального визнання у теорії цивільного права. Деякі вчені розглядають її в ролі субсидіарного способу захисту особистих прав [3, 47], або відносять до групи «приватних» способів захисту, які об'єднуються такими способами, як відшкодування шкоди [4, 330–331], чи відновлення становища, яке існувало до порушення права [5, 116]. Сучасні наукові дослідження в сфері житлового права також не містять однозначних підходів щодо можливості застосування компенсації моральної шкоди у житлових правовідносинах: дане питання або взагалі оминається [6], або ж побіжно згадується в контексті права лише фізичної особи, як носія особистого немайнового блага, на відшкодування моральної шкоди [7].

На думку М.С. Малєїна, стосовно підстав компенсації моральної шкоди можливо 3 основних позиції: а) моральна шкода не повинна компенсуватись взага-

лі; б) моральна шкода повинна компенсуватись лише в конкретних, передбачених чинним законодавством випадках; в) моральна шкода повинна компенсуватись у всіх випадках її заподіяння [8]. Аналіз сучасного законодавства повністю відкидає його розвиток за першим шляхом, оскільки сама ідея компенсації моральної шкоди посіла своє чільне місце серед способів захисту цивільних прав. Що стосується другого підходу, то формулювання підстав компенсації моральної шкоди, яке передбачено у ст. 23 ЦК України спонукало окремих авторів вважати, що цим самим «... законодавець дає вичерпний перелік ознак моральної шкоди, що дозволить у майбутньому уникнути безпідставних судових позовів про відшкодування моральної шкоди» [9, 91]. В сучасних умовах пріоритетного значення набула точка зору щодо компенсації моральної шкоди у будь-якому випадку, коли буде доведена її наявність [10, 31].

Вирішення цієї проблеми також пов'язане з питанням про існування т.зв. «презумпції моральної шкоди», зміст якої полягає у припущенні про те, що будь-яким правопорушенням заподіюється моральна шкода [11, 8]. Зокрема, російськими вченими пропонується законодавчо закріпити принцип презумпції моральної шкоди, так як він забезпечує реальний захист прав громадян і юридично спрощує й водночас впорядковує процес судового доказування [12]. Враховуючи розуміння моральної шкоди в українському законодавстві (абз. 1 п. 3 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 р. № 4 (далі – ПП ВСУ) [13], як втрат немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб, закріплення такої презумпції суперечило б концептуальним засадам розуміння моральної шкоди. Крім того, в абз. 2 п. 5 цієї ж ПП ВСУ зазначено, що при вирішенні питань щодо компенсації моральної шкоди суд, зокрема, повинен з'ясувати, чим підтверджується факт заподіяння позивачеві моральних чи фізичних страждань або втрат немайнового характеру, за яких обставин чи якими діями (бездіяльністю) вони заподіяні, в якій грошовій сумі чи в якій матеріальній формі позивач оцінює заподіяну йому шкоду та з чого він при цьому виходить. Однак негативне ставлення до загальної презумпції наявності моральної шкоди не перешкоджає деяким вченим пропонувати введення презумпції щодо окремих випадків заподіяння моральної шкоди. Так, Р.О. Стефанчук вважає, що в цивільному законодавстві доцільно визначити, що у випадках, коли протиправною поведінкою особи чи

іншого учасника цивільних правовідносин заподіюється шкода життю, здоров'ю, честі, гідності, недоторканості чи безпеці фізичної особи, то наявність моральної шкоди презюмується [14, 72].

Що ж до питання визначення розміру компенсації моральної шкоди, то в правовій доктрині виділяють 3 основні моделі (підходи) щодо визначення розміру компенсації моральної шкоди: концептуальний, особистісний і функціональний [15]. Цікавим є підхід Р.О. Стефанчука [14, 80], який вважає, що найперспективнішим у застосуванні буде підхід, відповідно до якого визначення розміру компенсації моральної шкоди носитиме певний комплексний характер і складатиметься із першого «загального» (гарантованого) рівня і другого – рівня «експертного».

Переходячи до розгляду питання про можливість компенсації моральної шкоди у житлових правовідносинах, слід зазначити, що житло є однією із основних матеріальних умов життя кожної людини, а потреба в житлі має постійний характер. Крім того, житло слід розглядати не лише як матеріальне, але й як важливе особисте нематеріальне соціальне благо, котрому має бути забезпечена реальна охорона від посягання, зокрема і з допомогою такого способу захисту як компенсація моральної шкоди.

При цьому, варто наголосити на тому, що в разі порушення житлових прав у позадоговірних (деліктних) правовідносинах (зокрема, внаслідок знищення або пошкодження житла особи), моральна шкода компенсуватиметься у будь-якому випадку за правилами ст. 1167 ЦК України.

Складнощі виникають при вирішенні питання щодо можливості застосування компенсації моральної шкоди у договірних житлових правовідносинах (перш за все, відносинах найму житла). Це пов'язано з тим, що майнові права громадян можуть бути захищені шляхом застосування компенсації моральної шкоди лише у випадках, прямо передбачених законом (наприклад, захист прав споживачів). Перелік таких випадків невеликий. Так, право на житло (житлове приміщення, помешкання) (в тому числі і право титульних користувачів жилим приміщенням) є майновим. Проте це одне із найважливіших та найцінніших майнових прав громадян. Крім того, як зазначає Л.В. Щеннікова, право на житло належить до природних благ людини, що зближує його із нематеріальними благами [16, 86].

Таким чином, захист суб'єктивного цивільного права способом компенсації моральної шкоди повинен базуватися не на основі класифікації прав на майнові чи немайнові, а також виділення немате-

ріальних благ, а на видах заподіяної шкоди. Тобто, шкода, заподіяна соціальному та психічному благополуччю особи, а саме її здоров'ю, в тому числі і як наслідок посягання на майнові права, безумовно, має бути компенсована. Проте в цьому разі можуть виникнути проблеми доказування причинно-наслідкового зв'язку між посяганням на майнове право та т.зв. вторинною шкодою. Очевидно, що саме внаслідок цього чинне законодавство не сприйняло вказаний підхід. Тому право користування житловим приміщенням, будучи майновим, при його порушенні захистити з допомогою компенсації моральної шкоди неможливо. І пов'язано це з відсутністю випадків, передбачених законом, за яких моральна шкода, викликана посяганням на майнове право користування житловим приміщенням, підлягає компенсації. Тим не менш, існує ситуація, при якій наймач житлового приміщення при захисті від власника все ж таки може скористатися компенсацією моральної шкоди. Так, наприклад, відносини із договору найму житлового приміщення, коли наймодавець одночасно є і виконавцем послуг (по ремонту житлового фонду, забезпечення комунальними послугами), охоплюються сферою дії Закону України «Про захист прав споживачів», і, відповідно, у випадку їх порушення наймачем та виконавцем послуг в одній особі підлягають захисту з допомогою такого способу, як компенсація моральної шкоди. Однак подібних ситуацій небагато, і в більшості випадків житло надається у найм фізичними особами, а тому неможливо захистити наймача з допомогою положень вказаного Закону. Тому, з метою усунення законодавчого обмеження застосування компенсації моральної шкоди як способу захисту порушених майнових прав у житлових відносинах доцільно: внести відповідні зміни до ст. 23 ЦК України, поширивши можливість компенсації моральної шкоди на всі майнові права, або внести зміни до окремих актів шляхом введення компенсації моральної шкоди як способу захисту тих чи інших майнових прав [17].

Крім того, в сучасних умовах дискутується питання про доцільність та можливість закріплення у главі 59 ЦК України норми, яка б передбачала, що при невиконанні чи неналежному виконанні наймачем житлового приміщення своїх обов'язків за договором найму житла, а також у випадку істотного порушення наймачем умов договору найму житла наймач вправі вимагати компенсації моральної шкоди за наявності вини наймодавця [17]. При цьому, необхідно зауважити, що, виходячи із змісту п. 4 ч. 1 ст. 611, ч. 3 ст. 700, ч. 2 ст. 1076 ЦК України, можна констатувати, що законодавець в цих випадках пов'язує виникнення моральної шкоди не з порушенням майнових прав, а з посяганням на немайнові права учасників догово-

ру [18, 723]. Тобто, шляхом системного тлумачення положень п. 4 ч. 1 ст. 611 та ст. 1167 ЦК України, і з урахуванням п. 2 ПП ВСУ від 31.03.1995 р. № 4 [13], можна констатувати, що компенсація моральної (немайнової) шкоди в договірних правовідносинах можлива виключно у випадках, що прямо передбачені законом, а також, якщо така умова передбачена договором. З урахуванням зазначеного, а також у зв'язку з тим, що при порушенні житлових прав громадян порушеними є одночасно як майнові, так і немайнові блага, при порушенні цих прав стороною житлово-правового договору (перш за все, договору найму житла), а саме – наймодавцем, повинна бути передбачена можливість компенсації моральної шкоди [19].

Переходячи до розгляду правозастосовних підходів щодо компенсації моральної шкоди, слід зазначити, що в сучасних умовах спостерігається тенденція формування розрізненої судової практики в сфері визначення критеріїв наявності та розміру моральної шкоди. Дана тенденція має комплексний характер, тому характерна вона і для сфери житлових правовідносин.

Згідно п. 5 ПП ВСУ від 31.03.1995 р. № 4 [13], оскільки питання відшкодування моральної шкоди регулюються законодавчими актами, введеними у дію в різні строки, суду необхідно в кожній справі з'ясувати характер правовідносин сторін і встановлювати якими правовими нормами вони регулюються, чи допускає відповідне законодавство відшкодування моральної шкоди при даному виді правовідносин, коли набрав чинності законодавчий акт, що визначає умови і порядок відшкодування моральної шкоди в цих випадках, та коли були вчинені дії, якими заподіяно цю шкоду. Цей правозастосовний підхід був пріоритетним до введення в дію ЦК України. Так, у справі № 2-355/03 колегія суддів судової палати в цивільних справах апеляційного суду м. Києва, розглянувши справу за апеляційною скаргою Київського квартирно-експлуатаційного управління Міністерства оборони України на рішення Печерського районного суду м. Києва від 31 січня 2003 р. у справі за позовом С. Ш-н, А. Ш-н, що діє також в інтересах неповнолітніх Д. Ш-н та І. Ш-н, до Київського квартирно-експлуатаційного управління Міністерства оборони України про визнання безпідставною відмови у приватизації квартири та стягнення моральної шкоди, встановила, що вимоги позивачів про стягнення моральної шкоди не передбачено безпосередньо нормами Конституції України і не впливають з її положень, а також не ґрунтуються на спеціальному законі, який би передбачав відшкодування моральної шкоди. Так, ст. 56 Конституції України передбачає відшкодування моральної шкоди,

завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадовими чи службовими особами при здійсненні ними своїх повноважень. Водночас, відповідач не є органом державної влади чи органом місцевого самоврядування. Крім того, Законом України «Про приватизацію державного житлового фонду» не передбачено відшкодування моральної шкоди у зв'язку з порушенням прав громадян на приватизацію житла. Позаяк чинним законодавством не передбачено відшкодування моральної шкоди у відносинах, що склались між сторонами, колегія суддів скасувала рішення Печерського районного суду м. Києва від 31 січня 2003 р. і ухвалила нове рішення, яким у задоволенні позову відмовила [20].

В сучасних умовах судової практики України є достатньо неоднорідною, проте згаданий вище підхід продовжує превалювати. При цьому, в РФ, де існують практично ті ж за змістом підходи щодо випадків компенсації моральної шкоди в житловій сфері, склалося 2 основні позиції щодо вирішення питання про застосування компенсації моральної шкоди у житлових правовідносинах (з урахуванням тотожності фактичних обставин справи): 1) неможливість застосування такої компенсації через майновий характер житлових прав особи (див. рішення Долінського міського суду Сахалінської області у справі № 2-526/2011 від 6 грудня 2011 р. [21] за позовом Долінського міського прокурора, позивач – Фролін В.А. до Адміністрації МУ МО «Долінський» про покладення обов'язку надати житлове приміщення за договором соціального найму поза чергою та стягнення компенсації моральної шкоди, оскільки Фролін В.А. впродовж тривалого часу неодноразово звертався до Адміністрації МУ МО «Долінський» із заявою про надання йому благоустроеного житлового приміщення в обмін на визнане непридатним для проживання, проте до цього часу ним не забезпечений, і вимушений проживати у напівзруйнованій квартирі, тобто, своєю бездіяльністю відповідач завдав позивачеві душевних страждань); 2) право на житло трактується як важливе особисте немайнове право особи, що забезпечує їй гідні умови проживання, як нематеріальне благо (див. рішення Долінського міського суду Сахалінської області від 11 серпня 2010 р. [22] у справі за позовом Дідюк Марини Миколаївни до Адміністрації МУ МО «Долінський» про надання благоустроеного житлового приміщення та стягнення компенсації моральної шкоди).

Відповідно до матеріалів Огляду законодавства та судової практики Верховного Суду РФ за 1 квартал 2006 р. [23], ЖК РФ та інші федеральні закони, що регулюють житлові відносини, не містять норм,

котрі б передбачали можливість компенсації моральної шкоди у зв'язку з порушенням майнових прав громадян у цій сфері. Тому, можливість компенсації моральної шкоди, заподіяної громадянину у зв'язку з порушенням його житлових прав, залежить від того, який характер носять порушені права: якщо заявлена вимога про компенсацію моральної шкоди пов'язана з порушенням житлових прав громадянина, котрі носять майновий характер, то моральна шкода компенсації не підлягає; якщо порушені права мають немайновий характер, то моральна шкода підлягає компенсації. Очевидно, саме такий підхід, який склався у судовій практиці РФ ще у 2006 р., залишається перспективою у цій країні й на майбутнє.

Що ж до судової практики в Україні, то, на жаль, на відміну від РФ, в Україні відсутні будь-які узагальнення судової практики у справах про компенсацію моральної шкоди в житлових правовідносинах, що негативно впливає на стан захисту житлових прав громадян. По суті, домінує казуїстичний підхід судів до визначення як наявності, так і розміру заподіяної моральної шкоди. Сучасна тенденція правозастосовної практики в Україні свідчить про те, що суди переважно відмовляють в задоволенні вимоги про компенсацію моральної шкоди у випадку порушення права громадян на користування житловими приміщеннями (усунення перешкод в користуванні житловим приміщенням шляхом виселення, вселення; визначення порядку користування житловою площею) з підстав безпідставності, необґрунтованості чи недоведеності позовних вимог [24]. Позовні вимоги щодо компенсації моральної шкоди у житловій сфері задовольняються лише у випадку порушення права власності особи на житлове приміщення з підстав ст. 23, ч. 3 ст. 386 ЦК України [25]. Як виняток із загального правила, можна навести позицію Жидачівського районного суду Львівської області, висловлену ним у рішенні від 27 липня 2012 р. [26], яким було задоволено позовні вимоги громадянина та стягнуто на його користь компенсацію моральної шкоди у розмірі 25 тис. грн. Судом було встановлено, що позивача було виселено згідно рішення Жидачівської районної ради № 111 від 03.07.2003 р. З часу виселення пройшло більше 9 років, 27 червня 2007 р. Жидачівська районна рада зобов'язалася вселити позивача в гуртожиток Жидачівського професійного ліцею, однак свого зобов'язання не виконала. Позивач був позбавлений житла, змушений був доїжджати на роботу з будинку батьків, який знаходиться на віддалі більше 10 км, в тому числі більше 2 км змушений йти пішки. Він є інвалідом 3-ої групи, перебуває на обліку у лікаря-ортопеда, неодноразово знаходився на лікуванні з приводу прогресуючого артрозу колінних суглобів,

з цього приводу переніс декілька операцій. Визначаючи розмір морального відшкодування, суд виходив з дійсного обсягу і характеру моральних страждань позивача, врахував обставини, при яких йому були спричинені моральні страждання, врахував, що на засіданні робочої групи Жидачівської районної ради з вирішення питання позивача йому пропонувалась грошова компенсація в сумі 30–40 тис. грн., врахував вимоги розумності і справедливості, а тому постановив, що реальним та достатнім на відвернення спричиненої моральної шкоди буде стягнення в розмірі 25 тис. грн.

Також доцільно наголосити на такій сучасній тенденції судової практики у даній категорії справ, що носить перспективний характер, як відмова судом у задоволенні позовних вимог про компенсацію моральної шкоди, заподіяної внаслідок порушення житлових прав особи, та констатація судом того факту, що задоволення позовних вимог в частині виселення відповідача є достатнім та справедливим вирішенням спору [27]. Такий підхід певним чином кореспондує із практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), адже, з урахуванням ст.ст. 41, 50 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [28], Суд може постановити, що встановлення факту порушення Конвенції саме по собі є справедливим відшкодуванням, рівноцінним для того чи іншого доведеного нанесення збитків, для тих випадків, коли не встановлюється грошове відшкодування (див., наприклад, рішення ЄСПЛ у справах «Сілін проти України» (Заява № 23926/02) від 13 липня 2006 р. (п. 46) [29]; «Глінов проти України» (Заява № 13693/05) від 19 листопада 2009 р. (п. 86) [30]; «Мороко проти Російської Федерації» (Заява № 20937/07) від 12 червня 2008 р. (п. 52) [31]; «Ніколова проти Болгарії» (Заява № 31195/96) від 25 березня 1999 р. (п. 76) [32]).

З урахуванням всього зазначеного, можна зробити наступні висновки:

1) право на компенсацію моральної шкоди носить комплексний характер, і, на основі ст. 55 Конституції України, слід застосовувати загальнодозвільний принцип до використання людиною її права на компенсацію моральної шкоди, тобто, таке право виникає внаслідок порушення і житлових прав громадян;

2) в разі порушення житлових прав у позадоговірних (деліктних) правовідносинах (зокрема, внаслідок знищення або пошкодження житла особи), моральна шкода компенсуватиметься у будь-якому випадку за правилами ст. 1167 ЦК України;

3) в окремих випадках житлові права громадян можуть бути захищені способом компенсації моральної шкоди на основі положень Закону України «Про захист прав споживачів» (наприклад, за умови, що наймодавець за договором найму житла одночасно є і виконавцем послуг), проте такі випадки є винятком із загального правила;

4) було б доцільно внести відповідні зміни до ст. 23 ЦК України, поширивши можливість компенсації моральної шкоди на майнові права, або внести зміни до окремих актів (перш за все, ЖК України на рівні окремої статті) шляхом введення компенсації моральної шкоди як способу захисту тих чи інших майнових прав. Подібна позиція детально обґрунтовується на рівні правової доктрини [33];

5) з урахуванням зазначеного, а також у зв'язку з тим, що при посяганні на житлові права громадян порушеними є одночасно як майнові, так і немайнові блага, при порушенні цих прав стороною житло-

во-правового договору (перш за все, договору найму житла), а саме – наймодавцем, на рівні законодавства повинна бути передбачена можливість компенсації моральної шкоди [19];

6) в сучасних умовах в Україні існує проблема єдності судової практики в сфері визначення критеріїв наявності та розміру моральної шкоди, зокрема, і в сфері захисту житлових прав. Позитивним моментом в цьому контексті є п. 7 Висновків Верховного Суду України, викладених у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за 2010–2011 рр. від 1 червня 2012 р. [34]. При цьому, з урахуванням досвіду РФ, доцільно було б здійснити узагальнення судової практики розгляду житлових спорів щодо компенсації моральної шкоди з метою встановлення орієнтовних підходів до вирішення даного питання, врахувавши практику ЄСПЛ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гришук О.В. Право людини на компенсацію моральної шкоди (загальнотеоретичні аспекти) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О.В. Гришук ; Київський націон. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 20 с.
2. Эрделевский А.М. Правовое регулирование возмещения морального вреда в гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А.М. Эрделевский ; Моск. гос. юрид. академия. – М., 1995. – 20 с.
3. Быков В. Компенсация морального вреда не может восстановить доброе имя / В. Быков // Российская юстиция. – 2002. – № 4. – С. 46–47.
4. Ярошенко К.Б. Понятие и состав вреда в деликтных обязательствах / К.Б. Ярошенко // Проблемы современного гражданского права. Сборник статей. – М. : Городец, 2000. – С. 328–341.
5. Эрделевский А. О подходе Конституционного Суда РФ к защите деловой репутации юридических лиц / А. Эрделевский // Хозяйство и право. – 2005. – № 4. – С. 111–116.
6. Фігель А.А. Цивільно-правовий захист житлових прав фізичних осіб [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А.А. Фігель ; Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України. – К., 2012. – Режим доступу: <http://mydisser.com/en/catalog/view/9626.html>
7. Галянтич М.К. Житлове право України : навч. пос [Електронний ресурс] / М.К. Галянтич. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 528 с. – Режим доступу: http://www.big-library.com.ua/book/92_Jitlove_pravo_Ukraini/8233__2_Osoblivosti_civilnopravovoi_vidpovidalnosti_za_poryshennya_y_jitlovii_sferi
8. Малейн Н.С. О моральном вреде / Н.С. Малейн // Государство и право. – М. : Наука, 1993. – № 3. – С. 32–39.
9. Цивільне право України : Академічний курс : підручник : у 2-х т. / А.Ю. Бабаскін, Т.В. Боднар, Ю.Л. Бошицький [та ін.] ; за заг. ред. Я.М. Шевченко. – К. : Ін Юре, 2006. – Т. 1 : Загальна частина. – 696 с.
10. Шичанин А.В. Проблемы становления и перспективы развития института возмещения морального вреда : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / А.В. Шичанин ; Ин-т законодательства и сравнительного правоведения при правительстве РФ. – М., 1995. – 34 с.
11. Паліюк В.П. Правове регулювання відшкодування моральної (немайнової) шкоди : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / В.П. Паліюк ; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2000. – 24 с.

12. Степанов М.А. Доказывание по гражданским делам о компенсации морального вреда [Электронный ресурс] : дис. канд. юрид. наук: 12.00.15 – Гражданский процесс; арбитражный процесс / М.А. Степанов. – Тверь, 2003. – 195 с. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/dokazyvanie-po-grazhdanskim-delam-o-kompensatsii-moralnogo-vreda>
13. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31.03.1995 р. «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95>
14. Стефанчук Р.О. Компенсация моральной шкоды як спосіб захисту особистих немайнових прав: проблеми та шляхи вирішення / Р.О. Стефанчук // Університетські наукові записки. – 2007. – № 1(21). – С. 67–83.
15. Мачульская Е.Е. Проблемы возмещения морального вреда в трудовом праве / Е.Е. Мачульская // Вестник Московского государственного университета : Серия «Право». – 1994. – № 1. – С. 24–30. Примак В. Концептуальні моделі визначення розміру відшкодування моральної шкоди / В. Примак // Юридична Україна. – 2009. – № 9. – С. 60–69.
16. Щенникова Л.В. Вещные права в гражданском праве России / Л.В. Щенникова. – М. : БЕК, 1996. – 200 с.
17. Козлова Ю.М. Компенсация морального вреда как способ защиты титульных пользователей жилым помещением [Электронный ресурс] / Ю.М. Козлова // Семейное и жилищное право. – 2009. – № 2. – С. 30–33. – Режим доступа: http://www.kmcon.ru/main/articles/jurist1/jurist1_3386.html
18. Договірне право України. Загальна частина : навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова [та ін.] ; за ред. О.В. Дзери. – К. : Юрінком Інтер. – 2008. – 896 с.
19. Батова О.В. Понятие, система и особенности жилищно-правовых договоров по законодательству Российской Федерации [Электронный ресурс] : дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.В. Батова. – М., 2008. – 199 с. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/ponyatie-sistema-i-osobennosti-zhilishchno-pravovyykh-dogovorov-po-zakonodatelstvu-rossiiskoi>
20. Юридичний журнал [Електронний ресурс]. – 2004. – № 3. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1079>
21. Решение Долинского городского суда Сахалинской области по делу № 2-526/2011 от 6 декабря 2011 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dolinskiy.sah.sudrf.ru/modules.php?name=docum_sud&id=1353
22. Решение Долинского городского суда Сахалинской области от 11 августа 2010 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dolinskiy.sah.sudrf.ru/modules.php?name=docum_sud&id=313
23. Материалы Обзора законодательства и судебной практики Верховного Суда РФ за 1 квартал 2006 г., утв. постановлением Президиума Верховного Суда РФ от 7 и 14 июня 2006 г. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.vsrfr.ru/vscourt_detale.php?id=4352
24. Рішення Київського районного суду м. Одеси у справі № 1512/353/2012 від 25 червня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25038214>; рішення Дніпровського районного суду м. Херсона від 13.11.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27533356>; рішення Суворовського районного суду м. Херсона від 15.02.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/21864559>
25. Рішення Будионівського районного суду м. Донецька у справі № 2/0504/1702/2012 від 12 вересня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/26001689>; рішення Крюківського районного суду м. Кременчука Полтавської області у справі № 2-1662/11 від 20.04.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23696940>
26. Рішення Жидачівського районного суду Львівської області від 27 липня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25696017>
27. Рішення Ізяславського районного суду Хмельницької обл. від 11 жовтня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27691404>; Рішення Апеляційного суду Хмельницької обл. від 14 червня 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/16449965>
28. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
29. Рішення ЄСПЛ у справі «Сілін проти України» від 13 липня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khpg.org/index.php?id=1187171045>

30. Рішення ЄСПЛ у справі «Глінов проти України» від 19 листопада 2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1079.5802.0>

31. Рішення ЄСПЛ у справі «Мороко проти Російської Федерації» від 12 червня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-86963>

32. Рішення ЄСПЛ у справі «Ніколова проти Болгарії» від 25 березня 1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-58228>

33. Чорновол О.Е. Обязательства по компенсации морального вреда в российском гражданском

праве [Электронный ресурс] : дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 / О.Е. Чоново. – Екатеринбург, 2011. – 278 с. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/obyazatelstva-po-kompensatsii-moralnogo-vreda-v-rossiiskom-grazhdanskom-prave>

34. Висновки Верховного Суду України, викладені у рішеннях, прийнятих за результатами розгляду заяв про перегляд судового рішення з підстави, передбаченої п. 1 ч. 1 ст. 355 ЦПК України, за 2010–2011 рр. від 1 червня 2012 р. [Електронний ресурс]. – [Режим доступу]: <http://document.ua/visnovki-verhovnogo-sudu-ukrayini-vikladeni-u-rishennjah-pri-doc106679.html>

**КОМПЕНСАЦИЯ МОРАЛЬНОГО
(НЕМАТЕРИАЛЬНОГО) ВРЕДА В
ЖИЛИЩНЫХ ПРАВООТНОШЕНИЯХ:
ПРОБЛЕМЫ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ**

Кулицкая С.В.

Аннотация: В статье анализируются научные и правоприменительные позиции, касающиеся возможности и особенностей компенсации морального (нематериального) вреда в жилищных правоотношениях.

Ключевые слова: моральный (нематериальный) вред; компенсация; жилищные правоотношения.

**THE COMPENSATION OF THE
MORAL (IMMATERIAL) HARM IN THE
RESIDENTIAL LEGAL RELATIONSHIPS:
PROBLEMS OF THEORY AND PRACTICE**

Kulitska S.V.

Summary: In the article doctrinal and practical positions concerning the possibility and particularities of the compensation of the moral (immaterial) harm in the residential legal relationships are analyzed.

Keywords: the moral (immaterial) harm; the compensation; the residential legal relationships.